

СЕЛЬМА ЛАҒЕРЛЬОФ

МОРБАККА

переклад зі шведської
Наталі Іваничук

Львів
Видавництво Старого Лева
2023

Bokutgåva
Albert Bonniers förlag, Stockholm 1922.

Сельма Лагерльоф

Л114 Морбакка [Текст]: переклад зі шведської Наталі Іваничук. — Львів: Видавництво Старого Лева, 2023. — 232 с.

ISBN 978-966-448-137-0

Морбакка — дім дитинства Сельми Лагерльоф, першої жінки-Нобелівської лауреатки з літератури. Ця садиба у Вермланді на півдні Швеції стає основою для низки історій про дитинство авторки, а також про часи її батька та діда. У захопливих розповідях про свою родину, химерних родичів, сусідів та знайомих Сельма створює зворушливу, ностальгійну, а подекуди казкову «капсулу часу». Місцеві байки та легенди тісно переплітаються в її уяві з подіями давно минувших днів.

УДК 821.113.6-31

The cost of this translation was supported by a subsidy from the Swedish Arts Council, gratefully acknowledged.
Підтримку перекладу завдячуємо Шведській раді з питань культури Kulturrådet.

**SWEDISH
ARTSCOUNCIL**

© Сельма Лагерльоф, текст, 1922
© Наталя Іваничук,
переклад зі шведської, 2023
© Альбіна Колесніченко, обкладинка, 2023
© Видавництво Старого Лева,
українське видання, 2023

ISBN 978-966-448-137-0

Усі права застережено

ПОЇЗДКА В СТРЬОМСТАД

Нянька

Колись у Морбацці служила нянька, яку всі кликали Товстою Кайсою. Вона мала три лікті зросту, з широким, мов тесаним, суворим і непривітним обличчям, загрублі руки, помережені тріщинками, за які зачіпалося волосся, коли вона розчісувала дітей; завжди похмура, без тіні усміху на обличчі.

Така людина навряд чи годилась на роль няні, і пані Лагерльоф довго вагалася, перш ніж її усе-таки найняти. Раніше Товста Кайса ніде не служила, набратися добрих манер не мала звідки, звичаїв поведінки не знала, бо виросла на убогому орендарському хуторі Баккарна, на порослій лісом височині над Морбаккою, удаліні від людського житла.

Але господині Морбакки, певно, не було з кого обирати, тож узяли Кайсу. До того, що вона не вміла стелити ліжка, розпалювати кахельну грубку й готувати ванну, пані Лагерльоф була готова. Ці премудрості нова нянька опанувала швидко. Вона залюбки щодня підмітала в дитячій кімнаті, стирала пилюку й прала дитячий одяг. А ось навчити її поводженню з дітьми ніяк не вдавалося. Товста Кайса не хотіла з ними гратися, ніколи й люб'язного слова до них не мовила, не вміла розповідати казки чи співати колискові. Не те щоб вона не любила дітей, але такий уже мала характер: не терпіла гармидеру,

галасливих забав і сміху. Воліла б, щоб діти мовчки сиділи на своїх стільцях і навіть не ворушилися.

Та пані Лаґерльоф однаково була нею задоволена. Не біда, що нянька не знала казок. У Морбацці ще цілком собі добре жила бабуся дітей. Щоранку, привівши себе до ладу, вона сідала в кутику дивана в дитячій спальні, і навколо неї миттю з'юрмлювалися дітки. Бабуся співала й розповідала їм усілякі історії до самого обіду. Та й погратися малеча мала з ким, бо лейтенант Лаґерльоф присвячував дітям кожен вільну хвилину.

На сильну, витривалу й ретельну Товсту Кайсу завжди можна було покластися. Їдучи в гості, господарі добре знали, що вона нікуди не завіється у своїх справах і не залишить дітей на самоті. Усе б чудово, та ось тільки м'якості їй бракувало. Дитячі ручки запихала в рукави надто різко, при вмиванні мильна піна завжди потрапляла малим в очі, а розчісуючи, ледь не висмикувала волосся.

Дитяча кімната в Морбацці була світла, тепла й простора, найкраща в усьому будинку, лишень мала один недолік — розташовувалася на піддашші. Спершу треба пройти нижнім передпокоем, потім піднятися сходами й перейти все горище з краю в край. Східці на горище такі стрімкі, що маленьким ніжкам важко ними спинатися, і діти дуже тішилися, коли попередня нянька брала їх на руки й виносила нагору, але Товста Кайса в цьому нічого не тямала. А як страшно було переходити горище, особливо вечорами, коли спадала темрява, тож дитячі ручки конче потребували великої, надійної руки, яка їх провела б до кімнати. Однак Товста Кайса, яка звикла жити в темних лісових хащах, вважала, мабуть, горище в будинку цілком безпечним місцем. Вона йшла попереду й руки нікому не подавала. Добре, якщо хто зумів вчепитися за поділ її спідниці.

Ліжка з гарним узголів'ям з витончених дерев'яних жердок, на яких спали троє діток, змайстрував старий, вправний столяр з Акерсбю. Щоправда, ліжка були розсувні, бо хоч якою просторою була кімната, вони займали багато місця, тож на день їх складали. Усе б добре, та як не старався чудовий старий столяр з Акерсбю, ліжка посеред ночі самі по собі роз'їжджалися.

З ким таке траплялося, звісно, миттю виринав з солодких снів і, побачивши, що ліжко роз'їхалося, намагався згорнутися клубочком на другій половині, сподіваючись знову заснути. Та хіба довго так влежиш, згодом ноги випростувалися і звисали до підлоги. Знову доводилося чекати, доки прийде сон, а коли він не приходив, дитя, хоч-не-хоч, вставало, щоб зсунути ліжко до купи, а тоді обережненько вкладалося і з насолодою простягало ніжки. Ось уже й сон підкрадається, але дитина мала не обережність повернутися на бік. Хрусь! Ліжко знову розсунулося, і прощайте всі надії на сон тієї ночі.

Нічні пригоди з ліжками не заважали Товстій Кайсі міцно спати, а малеча не відважувалася її будити. Колишня нянька умить прокидалася і швиденько все лагодила, навіть просити її не доводилося.

Над дитячою кімнатою була маленька, тісна комірчина, напхана старими, поламаними ткацькими верстатами й лахміттям, а в тому мотлоху жила сова-сипуха. Просто дивина, скільки галасу могла здійснити одна птаха. Ночами дітям здавалося, наче хтось перетягує над їхніми головами великі, важкі колоди. Коли вони лякалися від гармидеру, колишня нянька лише сміялася, заспокоювала малечу, мовляв, нема чого боятися, то всього лиш сова. Зате Товста Кайса, хоч і виросла в лісі, страхалася усіх звірів на світі. Вони їй видавалися злими духами. Прокинувшись серед ночі від совиних звуків, нянька заходилася

читати псалтир. Вона не те що не вміла заспокоїти дітей, а, навпаки, лякала їх ще більше. Бідолашна сова виростала до розмірів велетенського чудовиська з тигрячою головою й орлиними крилами. Годі й уявити, як дітки трусилися від самої лиш думки, яке страховисько живе над ними. Ану ж воно продере своїми величезними кігтями діру в стелі й опиниться у дитячій кімнаті!

Не можна сказати, що Товста Кайса не вдіяла дітям уваги чи здіймала на когось руку. На що б це було схоже, правда? Колишня нянька не надто з ними панькалася, не дбала, щоб вони не поранилися чи не вибруднилися, зате ставилася до них дуже ласкаво.

На той час діти вважали своїм найбільшим скарбом три маленькі дерев'яні стільчики. Їх подарував той самий старий столяр з Акерсбю. Хтозна, чи були ті стільчики такою собі компенсацією за невдалі ліжка, але діти майже в це вірили. Стільчики вдалися старому бездоганно, були міцними й легкими. Їх можна було використовувати замість столиків чи санчат, гарцювати верхи по кімнаті, залазити на них і зістрибувати на підлогу, класти на бік, начеб будуючи стайню чи стодолу, — та все, що завгодно.

Проте найбільша цінність стільчиків ставала зрозумілою, коли їх перевертали догори ніжками. На зворотному боці кожного сидіння був намальований портрет дитини. На одному — Юган, хлопчик у синьому костюмчику з великим батогом у руці; на другому — Анна, гарненька дівчинка в червоній сукенці й жовтому солом'яному брилику з широкими крисами, яка нюхала букетик квітів; на третьому — Сельма, зовсім маленька дівчинка в блакитному платтячку й смугастому фартушку, без капелюшка, у руках вона нічого не тримала.

Малюнки вказували, кому належать стільці, і тому діти вважали їх своєю власністю, але власністю не у звич-

ному розумінні слова, як одяг чи інші речі, отримані від батьків. Одяг, як вони бачили, передавався від одного іншим, іграшки замикали в шафі або викладали на кутові етажерки в передпокої, а ось стільчики, позначені їхніми портретами, ніхто й не подумав би в них забрати.

Ось чому діти сердилися на Товсту Кайсу, коли вона іноді ставила стільці на високий березовий комод, до якого вони не могли дотягнутися. Що з того, що стільчики, коли їх волочили по мостинах, залишали негарні сліди на тільки-но помитій підлозі. Колишній няньці завжди бракувало духу позбавити дітей їхніх стільчиків хоч на мить.

Пані Лагерльоф, звісно, бачила, що нянька не вміла належно поводитися з її дітьми. Вони побоювалися Товстої Кайси, нерado залишалися з нею. Але няньку найняли на рік, тому до кінця терміну звільнити її не могли. Пані Лагерльоф сподівалася, що влітку стане ліпше, діти цілими днями гратимуться на свіжому повітрі й здебільшого обходитимуться без няньки.

Одного ранку, на самому початку літа, трапилося так, що наймолодшу дівчинку залишили в дитячій саму. Ще сонна, вона сиділа на своєму розсувному ліжку, дивуючись, куди всі поділися, і водночас відчуваючи дивний страх і млявість.

Трохи отямившись зі сну, дівчинка згадала, що вранці діти ходили з лейтенантом Лагерльофом до озерця Ос-Брунна купатися. Коли повернулися, Товста Кайса вклала всіх трьох в ліжка, навіть не роздягаючи, щоб вони трохи поспали до обіду.

Однак зараз у ліжках не було ні Югана, ні Анни. Сельма здогадалася, що вони встали й пішли собі. Мабуть, уже граються в садку. Вона трохи на них нагнівалася, що залишили її саму. Але нічого не вдієш. Треба злазити з ліжка і йти до решти.

Сельмі виповнилося три з половиною рочки, вона вже могла і двері відчинити, і по сходах спуститися, а ось перейти самій через горище було найважче. Дівчинка прислухалася, чи не прийде хтось за нею.

Ні, ніяких кроків. Доведеться йти самій. Але чомусь дівчинка не змогла встати з ліжка. Пробувала раз за разом і падала на подушку. Ноги стали ніби чужими й не слухалися.

Сельму охопив жах. Від відчуття безсилля вона мов залякла. Той страх був таким безмірним, що вона запам'ятала його надовго, на все життя.

Звісно, вона розплакалася. Від відчаю і самотності, а поруч нікого з дорослих, хто міг би її утішити.

Зрештою, сама вона побула недовго. Двері відчинилися, і ввійшла Товста Кайса.

— Хіба ти не зійдеш обідати, Сельмо? — запитала вона. — Старші дітки вже...

Товста Кайса замовкла на півслові. Дівчинці навіть на думку не спало, що на порозі стояла сувора нянька. У своєму безмежному розпачі вона бачила лишень дорослу людину, яка може їй допомогти, і простягнула до неї ручки.

— Візьми мене, Товста Кайсо! — скрикнула мала. — Забери мене звідси!

Коли Товста Кайса підійшла до ліжка, Сельма обвила ручки її за шию і так міцно притулилася, як жодна дитина досі. Жінка затремтіла, голос задрижав.

— Що сталося, Сельмо? Ти захворіла?

— Я не можу йти ніжками...

Сильні руки легко підхопили її, мов кошеня, а сувора й неприступна Товста Кайса вмить збагнула, як треба розмовляти з дитиною.

— Не плач, Сельмо, — промовила вона. — Я знесу тебе вниз.

І все дитяче горе мов вітром розвіялося. Страху й хвилювання забулися. Не біда, що вона не може йти сама — її понесе на руках Товста Кайса! Сельма збагнула, якщо маєш такого сильного й чудового друга, як Товста Кайса, можна нічого не боятися.

Поважний гість

Юган і Анна були полишені самі на себе через велетенський переполох — хворобу Сельми.

Та це їй зрозуміло. Юганові вже виповнилося сім, і пан Тюберґ учив його читати. Бо ж він хлопчик і вважався майже найстаршим з дітей. Звісно, він мав старшого брата, але той ніколи не бував удома, постійно жив з маминими батьками у Філіпстаді. А тут раптом усі перестали зважати на нього й клопоталися лише найменшою сестричкою.

П'ятирічна Анна вже й шити вміла, і гачкувати, гарненька дівчинка, найстарша донечка й мамина улюблениця. Та яка з того радість, якщо захворіла Сельма.

Дорослі дуже засмучувалися, дивлячись на дитя. «Як же бідолашка житиме? — казали вони. — І світу не побачить, сидітиме ув'язнена в чотирьох стінах, навіть з місця не зрушить. І заміж не вийде, і подбати про себе сама не зможе. Важко їй буде...» Усі ставилися до хворої дівчинки ласкаво й співчутливо. Анна з Юганом не мали нічого проти, але ж не можна забувати, що є ще й інші діти.

Гірше було з Товстою Кайсою. Вона носила Сельму на плечах, ніжно цокотіла до неї, примовляла, що мала — справжнє янголятко. А хіба мама й тато, і бабуса, і тітка

були не ліпші? А хіба вправний столяр з Акерсбю не змайстрував для Сельми маленький візочок, у якому Товста Кайса всюди її возила? А хіба Юганові чи Анні дозволяли брати той візочок, щоб возити в ньому пісок? Ні, він належав тільки Сельмі, ніхто не смів його забруднити.

І Юган, і Анна знали, що раніше, коли Сельма ще ходила, вона нічим особливим не вирізнялася, а тепер, щойно хтось заходив у гості, малу приносили на показ. Якщо на кухню заходила якась селянка, миттю прибігала Товста Кайса й показувала їй Сельму. Найприкріше, що Товста Кайса безугавно торохтіла, яка чемна й мила Сельма. Ніколи не плаче, завжди весела, хоча й не може ходити. Чом би їй не бути веселою, дивувалися Юган та Анна. Їй же добре живеться! Увесь день на руках носять, розважають і пестять.

Що ж, Юган та Анна одностайно прийшли до висновку, що Товста Кайса просто нестерпна. Нянька обурювалася, що пані Лаґерльоф пошила Анні гарнішу сукенку, ніж Сельмі. А якщо іноді хтось відгукувався про Югана, як про слухняного й ввічливого хлопчика, не минала нагоди сказати, що було б справжньою ганьбою, якби він поводився невічливо, маючи змогу ходити куди захоче.

До Сельми раз по раз викликали старого лікаря з Сьунне, і Юган з Анною вважали, що так правильно. Не сердилися, коли домашні просили поради в Ґьогманової Інґи, яка часто відвідувала хутір і читала заклинання над свинями й коровами. Однак вважали, що одного разу, за відсутності вдома лейтенанта Лаґерльофа, бабуса, домогосподарка й Товста Кайса зайшли надто вже далеко, запросивши в Морбакку страшну стару чаклунку з полонини Ґьогберґссетер. Ту чаклунку, яка в Страсний четвер літала на мітлі на відьомський шабаш. Юган з Анною